

TÜRKMENİSTAN MARY (MARI-MERV) VİLAYETİ VE ÇEVRESİNDE DOĞUMLA İLGİLİ İNANIŞLAR VE UYGULAMALAR

 Bayram POLAT^a

 Rahym MEREDOV^b

Özet

Araştırmada, Türkmenistan'ın Mary Vilayeti ve çevresindeki doğumla ilgili inanış ve uygulamaların Türk kültürünün bir parçası olduğu varsayılarak, bu inanış ve uygulamaların literatüre kazandırılması ve gelecek nesillere aktarılması amaçlanmıştır. Bu çalışma bir alan araştırması olup; gözlem, soru-cevap, yüz yüze görüşme ve deskriptif (nitelendirici) yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmada; Türkmenistan'ın Mary (Marı-Merv) Vilayeti ve çevresi geçiş ritüellerinden biri olan doğumla ilgili inanış ve uygulamalar incelenmiştir. Araştırma Mary Vilayeti ve çevresi ile sınırlandırılmıştır. Bu sebeple Türkmenistan'ın diğer vilayetleri araştırma dışında tutulmuştur. Ancak Türkmenistan dışında yaşayan Mary nüfusuna kayıtlı kişilerin görüşlerine de başvurulmuştur. Araştırmanın giriş kısmında Türkmen tarihi hakkında kısa bir bilgilendirme yapılmış; araştırmanın konusu, amacı ve yönteminden bahsedilmiştir. Araştırmanın gelişme kısmında ise doğum ile ilgili inanışlar ve uygulamalar ele alınmış, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası inanış ve uygulamalar incelenmiştir. Bu sebeple doğum öncesi inanışlar ve uygulamalar; kısırlığı giderme- gebe kalma, gebelikten korunma, sağlıklı doğum, aşerme, çocuğun cinsiyetinin belirlenmesi, doğum hazırlığı ve doğum aşamalarında yapılan inanış ve uygulamalardan oluşmaktadır. Doğum esnasında yapılan uygulamalar ise çocuğun göbeği ve eşi ile ilgili uygulamalardır. Doğum sonrası lohusalık, kırklama, ad verme, ilk diş çıkarma, ilk saç kesme ve sünnet ile ilgili uygulamaları oluşturmaktadır. Mary Vilayeti ve çevresindeki inanış ve uygulamalara göz atıldığında doğum öncesi uygulamalar daha çok anne ile ilgili iken, doğum sonrası uygulamalar anne ve çocuk ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Doğum, Geçiş Ritüelleri, Mary, Türkmenistan, Türk Halk İnanışları

BELIEFS AND PRACTICES ABOUT BIRTH IN TURKMENISTAN MARY (MARI-MERV) CITY AND ITS SURROUNDINGS

Abstract

In the study, assuming that beliefs and practices related to birth in and around the city of Mary of Turkmenistan are parts of Turkish culture, it is aimed to introduce these beliefs and practices to the literature

^aDr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, bpolat51@gmail.com

^bYük. Lis. Öğr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, rhymmrdrv@gmail.com

Makale Geliş Tarihi: 13.04.2021, Makale Kabul Tarihi: 21.06.2021

and to transfer them to future generations. In this field study, observation, question-answer, face-to-face interview and descriptive methods were used. In this study, beliefs and practices related to birth, one of the rites of passage which are belong to the province of Turkmenistan Mary (Marı-Merv) and its surroundings, were examined. The research is limited to the Mary city and its surroundings. For this reason, other provinces of Turkmenistan were excluded from the study. However, the opinions of people registered with the population of Mary living outside of Turkmenistan were also consulted. A brief information was given about Turkmen history in the introduction part of the research and the subject, purpose and method of the research were mentioned. In the development part of the study, beliefs and practices related to birth were discussed, and beliefs and practices before, during and after birth were examined. For this reason, prenatal beliefs and practices consist of beliefs and practices in eliminating infertility - conception, contraception, healthy birth, craving, determining the sex of the child, birth preparation and birth stages. The practices performed during the birth are those related to the child's navel and placenta. After birth, there are practices such as puerperium, kırklama (which means the fortieth day ritual performed for mother and child on the day the puerperium ends), naming, first teething, first hair cutting and circumcision. Considering the beliefs and practices in the city of Mary and its surroundings, prenatal practices are more related to the mother, while postnatal practices are related to both mother and child.

Keywords: Birth, Rites of Passage, Mary, Turkmenistan, Turkish Folk Beliefs

Giriş

X. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan İslamlaşma hareketi ile XI. yüzyılda Oğuzlar'ın çoğu Müslüman olmuştur. Selçuklu Devleti'nin kuruluşu ile bu süreç hızlanmış ve bunun sonucu olarak da Oğuzlar'a Türkmen adı verilmiştir (Sümer, 1972, s. 159-162). Bu günkü Türkmenleri Türkiye ve Azerbaycan Türkleri ile aynı gruba koymak doğru olacaktır. Bu bakımdan Selçuklu tarihi bu günkü Türkmenistan tarihinde önemli bir yer tutmaktadır (Gömeç, 2006, s. 210-212). Türkmenler Teke, Yomutlar, Çavdur, Göklen, Salır, Arsarı, Alili vb. çok sayıda Türk boylarından oluşmaktadır (Sümer, 1972, s. 139-143). Selçuklular ile birlikte Türkmenlerin bir kısmı yerlerinde kalırken, bir kısmı da batıya göç ederek batı Türklüğünü oluşturmuşlardır.

Türkistan'da kalan Türkmenler 1835'den itibaren Merv (Marı) bölgesine doğru hakimiyetlerini genişletmeye başladılar. Oraz Han'ın başkanlığında Tecen Nehri kenarına Oraz Kalesi'ni inşa etmişlerdir. Türkmenler, Kuşit Han'ın önderliğinde Farsları (İran) yenilgiye uğratarak bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir (Gömeç, 2006, s. 213-215; İlyasov, 1960, s. 142).

1879'da Ruslar Göktepe'ye doğru harekete geçtilerse de Nurberdi Han'ın oğlu Berdi Murad'ın direnmesi sonucunda Ruslar geri çekilmek durumunda kalmışlardır. Fakat Rus ordusu 1880 yılında General Skobelov komutasında Türkmen topraklarına girmiştir. Ruslara karşı ayaklanmalar olduysa da başarı elde edilememiş ve 1920'de Hive Rusların eline geçmiştir. 1924 yılında Türkmenler ve Özbekler birlikte hareket ettilerse de Ruslara karşı başarı elde edilememiştir (Gömeç, 2006, s. 215-229; Svezbaev, 1927, s. 26). Bu dönem yaklaşık 70 yıl sürmüştür. Ocak 1990 tarihinde Türkmenistan'da Parlamento seçimleri yapılmış akabinde Mayıs 1990'da Türkmen Türkçesi devletin resmi dili olarak ilan edilmiştir. 27 Ekim 1990 tarihinde de Saparmurad Niyazov Devlet Başkanı seçilmiştir. Türkmenistan 22 Haziran

1990'da egemenliğini ve 27 Ekim 1991 tarihinde yapılan seçimlerle aynı gün bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkmenistan'ı ilk tanıyan ülke Türkiye'dir (Tatlılıoğlu, 1999, s. 2-3). Geçmişte olduğu gibi Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanması ile Türkmen halkı gelenek, görenek, inanış ve uygulamaları devam ettirmeye çalışmaktadır (Bilgin, 2005, s. 104-109).

Bu çalışmada Türkmenistan Mary Vilayeti ve çevresinde uygulanan halk inanışlarının bir bölümünü oluşturan geçiş ritüellerinden doğumla ilgili inanışlar ve uygulamalar ortaya konulacaktır.

Halk inanışlarının (ırım) bir bölümünü oluşturan (Eroğlu, 2006, s. 14-17; Eroğlu, 2017, s. 31-32) ve insan hayatında önemli olan inanış ve uygulamalara geçiş (doğum-evlilik-ölüm) ritüelleri denilmektedir. Geçiş ritüelleri insanın toplumdaki yerini belirlemekte, bir anlamda insanı kutsamakta ve tehlikelerden korumaktadır (Örnek,1977, s. 131; Yeşil, 2015, s. 20). Geçiş ritüellerinin bir bölümünü doğumla ilgili inanışlar ve uygulamalar oluşturmaktadır.

Çalışmanın konusunu Türkmenistan Mary Vilayeti ve çevresinde doğum ile ilgili inanış ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu sebeple araştırma Mary Vilayeti ve çevresi doğumla ilgili inanışlar ve uygulamalar ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda beş erkek ve on kadın ile mülakat yapılmıştır. Ayrıca Mary (Marı) şehrinin adının kullanımında Türkmenistan alfabesindeki yazılım dikkate alınmıştır.

Araştırmanın amacı; Türkmenistan Mary Vilayeti ve çevresinde yaşatılmaya devam eden doğumla ilgili inanış ve uygulamaların tespit edilerek ortaya konması, unutulmaya yüz tutan ve Türk Dünyası'nın bir parçası olan Türkmen halk inanışlarının literatüre kazandırılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Çalışmada özellikle literatür taraması yapılmış fakat pek fazla kaynak bulunamamıştır. Bu sebeple özellikle alan araştırmasına ağırlık verilmiş ve uygulamalar bizzat gözlemlenmiştir. Araştırmada gözlem ve görüşme tekniği kullanılmıştır. Kaynak kişiler ile yüz yüze görüşülerek, araştırma konusu ile ilgili sorular yöneltilmiş, verilen cevaplar kayıt cihazları ile kaydedilmiştir. Anlaşılması zor kelimeler ve kavramlar yazıya geçirilmiştir. Tutulan notlar ve kaydedilen bilgiler deşifre edilerek değerlendirilmiş ve bazı bilgiler ayıklanmıştır. Bilgiler alınırken ve değerlendirilirken objektif davranılmış ve elde edilen bilgiler olduğu gibi aktarılmıştır. Görüşülen kişilerin verdikleri bilgiler; çalışmada örnek olarak verilirken, o bilgiyi veren kişilerin isimleri metin içinde KK (kaynak kişi) şeklinde şifrelenmiş ve metin sonunda da bu kişilerin kişisel bilgileri verilmiştir.

1. Doğum

İnsan hayatını etkileyen çeşitli ritüeller bulunmaktadır. Bu ritüellere geçiş ritüelleri veya geçiş dönemleri denilmektedir. Geçiş ritüelleri doğum, evlilik ve ölümle ilgili inanış ve uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Doğum yeryüzündeki çoğu toplumlarda olduğu gibi Türk Dünyasında yaşayan Türk topluluklarında da büyük önem arz etmektedir. Bir insan için evliliğin ve sonuçta çocuk sahibi olmanın önemli olduğu bilinen bir gerçektir. Çiftlerin çocuk sahibi olmaları ile birlikte evlilik adeta bir aileye dönüşmekte, böylece aile kurumunun güçlendiği bilinmektedir (Selçuk, 2018, s. 75; Tezcan, 2000, s. 13). Bütün toplumlarda aile toplumun en küçük birimini oluşturmakta ve aile kurumunun devamında da çocuk sahibi olmak, önemli bir rol üstlenmekte ve kadının saygınlığını artırmaktadır.

Çünkü aile kurumunun devamı kadınla doğru orantılı olarak düşünülmektedir. (Erdem, 2000, s. 218; Ozankaya, 1996, s. 397; Polat, 2005, s. 61; Polat & Aslan, 2019, s. 3419).

Geçiş ritüellerinin ilki olan doğum, çocuğun sağlıklı olması ile doğru orantılı olarak sevinçle karşılanmaktadır. Bu durum soyun devamını sağlamaktadır. Özellikle Türk topluluklarında erkek çocuk sahibi olmak ocağın tüttürülmesinde büyük önem arz etmektedir (Erdem, 2000, s. 218; Eroğlu, 2006, s. 99; Örnek, 1977, s. 131-132; Selçuk, 2018, s. 75). Ayrıca doğum kadın için (kısır olmaması sebebiyle) çeşitli toplumsal ve psikolojik baskılardan kurtulmasını sağlamaktadır (Çalışkan, 1992, s. 32; Polat & Aslan, 2019, s. 3419; Selçuk, 2017, s. 127).

Türkmenistan'ın Mary Vilayetinde doğumla ilgili inanışlar ve uygulamalar günümüzde de devam etmektedir. Ancak bazı durumlarda tıbbi yöntemlere de başvurulmaktadır. Üç aşamada değerlendirilen doğumla ilgili inanışlar ve uygulamalar, doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası inanışlar ve uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır (Artun,1998, s. 85; Eroğlu, 2006, s. 99; Eroğlu, 2017, s. 258-272).

Doğum ile ilgili uygulamalar Türkmen halkında evlilik ile birlikte başlamaktadır. Bu sebeple bebeğe nasıl özen gösteriliyor ise gelinlere de aynı şekilde özen gösterilmektedir. Geline ağır işler yaptırılmamakta, ceryandan (Şemal) korunmakta ve adeta soğuk sudan sıcak suya el değdirilmemektedir. Eskiden gelin eve gelmeden, çile düşmesin diye yaşlı kadınlar (Garrı dayza), onun gireceği otağının (oda) kapısının önüne zincir gibi sağlam olsun diye zincir atarlar, gelin geldikten sonra, indiği evin baş ağacına (tavanın en ortasındaki kalın hezen) üç tane çivi, evin dört köşesine birer çivi çakılmaktaydı. Bu uygulamayı evin yaşlı kadını yapmaktadır. Ayrıca gelin eve gelirken başka bir geline rastlarsa çile (kırk) düşmesin diye diğer gelin ile el sıkıştırılıp selamlaştırılmakta ve birbirlerine ikramlar ve hediyeler sunmaktadırlar. Bu uygulamalara günümüzde daha çok rastlanmaktadır. Eğer bu uygulamalar yapılmazsa geline çile düştüğüne inanılmakta ve çilenin on iki yıla kadar uzayabileceği düşünülmektedir. Eğer Geline çile düşmüşse gelinin çocuğunun olmayacağına veya çocuğunun yaşamayacağına inanılmaktadır. On iki yıl uzamış çileye 'aslan çilesi' adı verilir. Çile düşmüş gelinleri çileden açmak (kurtarmak) için evliyalara (mezarlık, türbe) gezdirilerek çileden çıkması için dileklerde bulunulmaktadır (K.K. 12; K.K. 14).

2. Doğum Öncesi

Evli çiftler genellikle yakınları tarafından çocuk sahibi olmaları için ima yoluyla yönlendirilir ve teşvik edilirler (Güvenç, 1999, s. 243). Çocuk sahibi olmaya karar veren çiftleri çeşitli inanışlar ve uygulamalar beklemektedir. Bu inanış ve uygulamalar kadını daha çok etkilemekte ve toplum hayatında önemli bir yer tutmaktadır (İnan, 1995, s. 167). Türkmenistan'ın Mary Vilayeti ve çevresinde kadının hamile olduğu öğrenildiğinde, hamile (gövrelili) kadına itina ile davranılmakta, ailesi çevresi ve eşi tarafından adeta koruma altına alınmaktadır (K.K. 1).

Mary Vilayeti ve çevresinde doğum öncesiyle ilgili çok çeşitli inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Bu inanış ve uygulamalar uzun süredir evli olan ancak gebe kalamayan kadınlar için yapılmakta kısırlığı gidermek ve gebe kalmayı sağlayan çeşitli uygulamalardan meydana gelmektedir.

3. Kısırlığı Giderme – Gebe Kalma

Türkmen toplumunda evlenen çiftlerden belirli bir süre geçtikten sonra hemen çocuk sahibi olmaları beklenmektedir. Uzun bir süre evli kalan ve çocuğu olmayan ailelere özellikle yakın çevresinden çeşitli baskılar geldiği ifade edilmektedir (K.K. 2). Hemen hemen bütün Türk topluluklarında kısır olarak ifade edilen (Acıpayamlı, 1974, s. 13) kadınlara pek hoş bakılmamakta ve kusur ilk planda kadında aranmaktadır (Selçuk, 2017, s. 127; Selçuk, 2018, s. 76-77).

Türkmenistan'ın Mary Vilayeti ve çevresinde bebeği olmayan ve hamile (gövreli) kalamayan kadınlara “çağası yok, çağası bolmayan, züryatsız, balasız” denilmekte, ayrıca bir evde yani ailede çocuk yoksa “çağasız öy (çocuksuz ev)” ifadesi kullanılmaktadır. Ancak bu ifadeler kadının veya ailenin yüzüne açıkça söylenmemektedir (K.K. 8; K.K. 9).

Çocuğu olmayan kadınlar (gelinler) Saragt'daki Tiz baba mezarlığına ziyarete gitmekte ve orada kutsal olarak bilinen ağaca bez bağlayarak dilek dilemektedirler. Yöre halkı bu ziyaret yerine genelde çarşamba ve perşembe günleri gitmekte, ziyarete bu günlerde gidilirse daha iyi olacağı düşünülmektedir. Ziyaret edilen yerlerden biri de Hoca Yusuf Baba Türbesidir. Bu ziyaret yerine gidilerek dua edilmekte ve dilek tutulmaktadır. Hoca Yusuf Baba türbesi üç defa etrafında tavaf edilmekte ve türbe yakınındaki üstü kapalı alandaki kuyuya dilek tutan kadın kafasını sarkıtarak veya eğerek çocuk sahibi olmak için dilekte bulunmaktadır (K.K. 10; K.K. 11). Eğer dilek dileme esnasında kuyunun içinde ay veya yıldız görünürse dileklerinin kabul edildiğine inanılmaktadır (K.K. 3). Burada Ay-Yıldız motifi önemli bir sembol olarak karşımıza çıkmakta ve temizliği, doğruluğu ve geleceği temsil ettiğine inanılmaktadır (K.K. 4). Ayrıca perşembe günü akşamı aileye yakın ölümlerin ruhlarının eve misafirlğe geldiği düşünülmekte, o akşam her zaman güzel yemekler pişirilmekte, çocuk (bala) olması için dilek tutulmakta ve dua edilmektedir (K.K. 2). Türkmenistan'ın Mary Vilayeti ve çevresinde çocuğu olmayan kadınlara yapılan uygulamalar; dini ve büyüsel uygulamaların yanı sıra halk hekimliği alanına giren uygulamalar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tıbbi çözümlere başvurma çok yaygın bir tercih değildir. Bunun sebebi ise doktora gitmenin ayıp ve pek hoş karşılanmaması ve henüz Türkmenistan'da yardımcı üreme tekniklerinin pek gelişmemiş olması veya bilinmemesi olarak da görülebilir.

4. Gebelikten Korunma

Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre Türkmenistan'ın Mary ve çevresinde eskiden gebelikten korunma ile ilgili pek fazlaca bir inanış ve uygulamanın olmadığı belirtilmiş ve bu sebeple her ailenin en az on iki veya on üç çocuğu bulunmaktadır. Günümüzde ise kadınların gebe kalmamak ve gebeliği sonlandırmak için erkeğin dışarı boşalması, gebeliği önlemek için çeşitli tıbbi ve bilimsel araçların kullanılması, ebe olarak bilinen yaşlı kadına (Garrı dayza) gidilmesi ve gebeliğin sonlandırılması, gebe olduğunu bilen kadının ağır yük kaldırması veya taşınması, gebe kadının yüksek bir yerden sık sık atlatılması veya atlaması, kadının beklemediği bir anda aniden korkutulması, hamur yoğurma (hamur tayınlama), orak ile ot, ekin vb. bitkileri biçmesi (yorunca ormak-Yonca biçmek) gibi uygulamalar yapılmaktadır (K.K. 4; K.K. 1; K.K. 6).

5. Çocuğun Sağlıklı Doğması ve Yaşamaları İçin Yapılanlar

Hamile kalmak ve çocuk doğurmanın yanında bebeğin sağlıklı bir şekilde dünyaya gelmesi ve büyütülüp yetiştirilmesi önemli hususlardandır. Bu sebeple çiftlerin ve özellikle hamile kadının uyması veya uygulaması gereken bazı kurallar bulunmaktadır. Çocuğun sağlıklı doğması için her türlü tedbir alınmakta ve çok çeşitli uygulamalara başvurulmaktadır. Mary bölgesinde yapılan uygulamalar genellikle kaçınımlardan oluşmaktadır. Geleneksel uygulamalara göre hamile kadının yakınları ve uzak çevresinin hamile kadına oldukça iyi davrandıkları, saygı ve hürmet ettikleri belirtilmektedir (K.K. 5). Dünyaya gelecek bebeğin sağlıklı doğması ve önüne çıkabilecek olan bütün tehlikelerden korunması için anne ve baba adayının yanı sıra yakın çevresinin de özen gösterdikleri belirtilmiştir (K.K. 9; Paşa, 1997: s. 12-50). Hamile kadınların ise kesinlikle yapmaması gereken bazı kaçınımların bulunduğu ve bu kaçınımlara kesinlikle uyulması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yasaklar ise hamile kadının kesinlikle ölen birinin yanında bulunmaması, cenaze törenlerine ve cenaze evlerine gitmemesi, karanlık bir ortamda tek başına kalmaması ve çok fazla kalabalık yerlere gitmemesi vb. uygulamalardan oluşmaktadır (K.K. 13; K.K. 15). Çünkü bu tür ortamlara giren hamile kadının korkacağına, üzüleceğine veya gittiği yerde cenazeye veya bir kötü düşünceli kimseye gözünün takılabileceği düşünülmektedir. Eğer hamile kadın kötü düşünceye kapılırsa çocuğun geleceğine ve sağlıklı doğmasına zarar vereceğine veya çocuğun hayatının o ortamda bulunan kişilerin hayatına benzeyeceğine inanılmaktadır (K.K. 7; K.K. 13). Ayrıca kadın hamilelik süresi boyunca güzel şeyler düşünmelidir ve yabancı veya sevmediği birinin yüzüne veya resmine sık sık bakmamalıdır. Eğer kadın bunları yaparsa doğacak çocuğun huyunun o kişilere benzeyeceği düşünülmektedir. Bu yüzden kadın hamileyken kocasına ya da yakınlarından birine dikkatini toplarsa doğacak olan çocuğun o kişiye benzeyeceğine inanılmaktadır (K.K. 9).

Evli eşlerin çocuk sahibi olmaya karar vermeleriyle beraber başlayan bu süreç herhangi bir olumsuzluk ile karşılaşmadığı sürece doğum ile sonlanmaktadır (Artun, 1998, s. 85-145). Doğum öncesinde yapılan bazı uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamalar genellikle doğacak çocuğun sağlıklı olması için yapılmaktadır. Ayrıca kadının ve çocuğun kötü ruhlardan korunması amacıyla yapılan uygulamalardan oluşmaktadır (Polat & Aslan, 2019, s. 3421). Mary ve çevresinde hamile kadın (Gövrelî Ayal) kendini doğumdan birkaç ay önce psikolojik olarak doğuma hazırladığı bilinmektedir. Bu yüzden kadın hamileliğin mümkünse beşinci ayından itibaren, değilse yedinci aydan itibaren cin, şeytan, kötü ruhların kendine musallat olmaması ve kendine nazar değmemesi için türbe, mezarlık ziyaretlerine gitmemesi veya çok kalabalık yerlerde bulunmamaya özen göstermesi, uzun yolculuğa çıkmaması ve kocasıyla (Yassıkdaş) birlikte olmaması gerekmektedir (K.K. 12; K.K. 15). Aileleri tarafından hamile kadınlara büyük önem verilmekte ve titizlikle korunmaktadır. Hamilelik sürecinde kadının ağır şeyleri taşımamasına, hayvan kesildiğinde akan kanı görmesine veya yakınından geçmesine izin verilmemektedir. Bunun sebebi kanın doğacak çocuca zarar vereceğine ve hastalıklı doğacağı korkusudur. Bu yüzden hayvanın kesildiği veya kanın olduğu yer, ateş yakılarak temizlenir ve bir hafta boyunca oraya yaklaşılmaz (K.K. 1; K.K. 3). Burada da ateşin temizleyicilik özelliğine vurgu ortaya çıkmaktadır (Polat, 2014, s. 2272). Ayrıca hamile kadın doğum yaklaştığında tırnaklarını keserek temizlenmeli ve öz bakımına dikkat etmelidir (K.K. 6).

6. Yemek Seçme (Aşerme – Nahar Saylama)

Hamileliğin ilk belirtilerinden biri olarak karşımıza çıkan “aşerme” veya “aş yerme” kavramı hemen hemen bütün Türk topluluklarında bilinen ve farklı isimlerle de kullanılan bir kavramdır (Eroğlu, 2006, s. 106-108; Örnek, 1977, s. 134; Polat, 2005, s. 77-78; Polat & Aslan, 2019, s. 3422-3423). Türkmenistan Mary ve çevresinde “aşerme” kavramına “nahar saylama” denilmektedir. Bu kavram hamile kadınlarda meydana gelen fizyolojik ve psikolojik değişimlerin ilk belirtilerindedir. Genel olarak hamilelik sebebiyle kadının koku alma duyusunun hassaslaşması veya değişmesi sebebi ile yiyecekler ve içeceklerden tiksinişi veya bir yiyecek ve içeceği arzulaması olarak ifade edilmektedir (K.K. 13; K.K. 15).

Evlilik sonrasında evli çiftlerde en çok merak edilen konulardan biri de gelinin hamile olup olmamasıdır. Gelinin hamile (gövrelili) olduğunu anlayan kaynana sevinerek ona yakınlık göstermekte daha içtenlikle yaklaşmakta ve onun koruyucusu yani yardımcıları gibi davranmaktadır. Yakın çevresindeki diğer kadınlar onun dünyaya bir çocuk getireceğini bilerek ona şefkat, merhamet ve saygı ile yaklaşmaktadırlar. Hamile kadının bir isteği olduğunda ellerinden geldiğince yardımcı olunmakta ve onu yalnızlık düşüncesinden uzaklaştırmaya çalıştıklarını ifade etmektedirler. Bazı kadınlar kendi ilk hamilelik dönemlerini anlatarak doğum yapmakta korkulacak bir şeyin olmadığını hamile kadına söyleyerek cesaret vermeye çalışmaktadırlar (K.K. 4). Hamileliğin ilk dönemlerinde çoğu kadın hamile olduğunu ve çeşitli ihtiyaç ve sıkıntılarını gizlemekte, daha çok hamile olduğunu ifade etmekten utanmakta ve çevresine bir şey söylememektedir. Bu yüzden birtakım belirtilerden hareketle onun hamile olup-olmadığı çevresi tarafından gözlemlenmektedir. Gelinin başının dönmesi, midesinin bulanması, yemek yemekten rahatsız olması, kalabalık ortamdan uzaklaşarak yalnız kalmak istemesi, çok uyumak istemesi, zayıflaması veya tansiyon rahatsızlıklarının ortaya çıkması (tansiyon oynaması) gibi durumlar hamileliğin belirtileri olarak görülmektedir ve aşerdiği düşünülmektedir (K.K. 7).

Türkmenistan Mary bölgesinde aşerme ile ilgili çeşitli inanışlar ve uygulamalar bulunmaktadır. Aşerme (Nahar Saylama) döneminde hamile kadının istekte bulunduğu yemek aslında çocuğun istediği yemek olarak düşünülmekte ve şartlar ne olursa olsun temin edilmesi gerektiğine inanılmaktadır (K.K. 8). Eğer kadının aşerme döneminde istediği yiyecek bulunmazsa çocuğun birtakım eksikliklerle doğacağı düşünülmektedir (Boratav, 1984, s. 184). Hamile kadın aşerme döneminde genelde tatlı, acı, ekşi ve baharatlı şeyleri yemekten hoşlanır veya bilakis bunlardan kaçınır. Doğum yapacak kadına yakınları tarafından da yeme içme konusunda çeşitli tavsiyeler verildiği belirtilmektedir. Halk arasında yaygın olan ve etkisinin olduğu düşünülen çeşitli meyve ve yiyecekler önerilmekte “Alma (Elma) ye, Alma gibi bebeğin (bala) olsun” gibi deyimler kullanılmaktadır (K.K. 3).

7. Çocuğun Cinsiyetini Belirleme

Doğacak çocuğun cinsiyetinin doğumdan önce bilinmek istemesi bütün çiftler için merak konusu olmakta ve oldukça önem arz etmektedir. Hemen hemen bütün Türk topluluklarında bazı farklılıklar olsa da doğacak çocuğun cinsiyetinin önceden bilinmesi ile ilgili çeşitli inanış ve uygulamalar bulunmaktadır. Türkmenistan Mary vilayetinde de doğacak çocuğun cinsiyetinin bilinmesi ve cinsiyet belirleme ile ilgili olarak bazı uygulamalar ve inanışlar halen devam etmektedir. Hastaneye gitme imkânı

olan çiftler genelde tıbbi teknikler yoluyla doğacak olan çocuğun cinsiyetini öğrenmektedirler. Hastaneye gitmeyenler veya gidemeyenler ise geleneksel yöntemleri uygulamaktadırlar. Mary ve çevresinde doğacak çocuğun cinsiyeti konusu kadınlar arasında genelde gizlilik içerisinde yürütülmektedir. Bu konu ile ilgili olarak özellikle tecrübeli ve bilgili olduğu düşünülen yaşlı kadınlara (Garrı dayza) müracaat edilmektedir. Yaşlı kadınlar ise hamile kadının fizik hatlarında meydana gelen değişikliklere bakarak, doğacak çocuğun cinsiyeti ile ilgili tahminler yürütmekte ve buna göre görüş beyan etmektedirler (K.K. 7). Eğer hamile kadın dördüncü ve beşinci aylara geldiğinde, sırtı düz ise yani beli ve sırtı düzleşmiş ve dolgun ise erkek çocuğu olacağına, sırtı ve beli arasında bir düzleşme yoksa kız çocuğu olacağı düşünülmektedir (K.K. 6). Hamile kadının karnı sivri ise erkek, biraz yayık yani sivri değilse kız olacağı belirtilmektedir. Kadın hamilelik süresince yüzü güzelleşir ve kanlı canlı olursa erkek, çirkinleşirse ve solgun yüzlü olursa kız doğuracağı anlamına gelmektedir. Erkek çocuğu olacak olan kadınların daha nazik davranışlarda bulunduğu, bütün gücünü çocuğuna verdiği düşünülür, kız çocuğu olacak olan hamile kadınların çirkinleşmesi ise bütün güzelliğini kızına verdiğinden çirkinleştiği şeklinde yorumlanmaktadır (K.K. 2). Türkmenlerde erkek çocuğuna ailede bir ayrıcalık verilmektedir. Çünkü soy erkekle devam etmektedir ve ailenin “göz bebeği” olarak görülmektedir (K.K. 7; K.K. 11). Eğer ailenin (çift) erkek çocuğu yoksa doğacak çocuklarının erkek olması için en küçük kız çocuğuna erkek çocuk kıyafetleri giydirilerek, bir sonraki doğacak olan bebeğin erkek olacağına inanılmaktadır. Ayrıca ikinci çocuk da kız olursa, yaşlı bayanlar tarafından, yeni doğan kız bebeğin poposuna küçük bir köz parçası bastırıldığı ifade edilmekte ve daha sonraki doğacak çocuğun erkek olacağına inanılmaktadır (K.K. 5). Bu uygulama ise diğer Türk topluluklarında olduğu gibi Türkmenlerde de erkek çocuğun önemini ortaya koymaktadır.

Bütün bunlara rağmen genelde kız ve erkek çocuğu ayrımı yapılmadığı ifade edilmektedir. Yeni doğan çocuğun cinsiyeti ne olursa olsun aile için sevinç ve mutluluk kaynağı olarak görülmekte ve çocuklar arasında ayırım yapılmamaktadır. Fakat ailenin tek çocuğuna veya en küçük çocuğuna “körpe” denilmekte ve ayrıcalıklı davranılmaktadır. Ancak eğitim ve miras konusunda çocuklar birbirine eşit olduğu ifade edilmiştir. Küçük erkek çocuğu (körpe) ayrıcalıklı olmasının sebebi ise anne ve baba ile aynı evde oturacak olması ve onlara bakacak olması sebebiyledir. Bu da bizi büyüklerin evlenerek ayrılması, küçük çocuğun “ocağı tütürmesi” anlamına geldiği düşüncesine sevk etmektedir. Türkmenlerde cinsiyet ile ilgili olarak dikkate değer konulardan biri “erkek çocuk devlettir, kız çocuk zenginliktir (ogul dövlettir, gız baylıkdır)” anlayışıdır (K.K. 9; K.K. 11).

8. Doğum Hazırlığı ve Doğum

Türkmenistan'ın Mary Vilayeti ve çevresinde doğum öncesi hazırlık, çocuğun sağlıklı doğması, doğumun kolay ve çabuk olması ve kötü ruhlardan korunmak şeklindeki uygulamalardan oluşmaktadır. Çocuğa daha önceden kılık- kıyafet ve beşik (sallancak) kesinlikle alınmamaktadır (K.K. 14; K.K. 11). Çünkü Türkmenlere göre doğmamış çocuğun henüz aileye ait olmadığına yani Allah'a ait olduğuna inanılmaktadır. Bu inanın bazı Türk topluluklarında da görüldüğü bilinmektedir (Polat, 2005, s. 84). Eğer çocuk için doğumdan önce hazırlık yapılırsa bebeğin öleceğine inanılmaktadır. Doğumun kolay ve hızlı olması için erkekler ev dışında bağırarak, çağırarak gürültü yapmakta ve silah atmaktadırlar (K.K. 10). Bunu yapmalarının sebebi ise kötü ruhların anne ve çocuğa musallat olmasını engellemektir. Ayrıca

hamile kadına doğumun kolay olması için bazı meyvelerin yedirildiği ifade edilmiş, ancak meyve isimleri zikredilmemiştir. Doğum odasında sadece ehil kadınlar girmekte, doğum tecrübeli bir kadın veya ebe tarafından gerçekleştirilmektedir. Doğum esnasında yapılan uygulamalar ile ilgili olarak fazlaca bir bilgi alınamamıştır. Ancak sadece dua okudukları ifade edilmiştir (K.K. 12).

Doğum gerçekleştikten hemen sonra bebeğin göbek kordonu (gövek damarı) kesilmekte ve çeşitli kötülüklerden korunması için de bebek hemen temizlenerek kundaklanmaktadır. Türkmenlerde bebeğin eşine “Çağanın yollaşı” denilmektedir. Plasenta ve göbek ile ilgili uygulamalar Türkmenlerde de önemli bir yer tutmaktadır. Bebeğin eşi ve göbeği arasında sıkı bir ilişki olduğu ve aynı kaderi paylaştığı düşünülmekte, bu yüzden “eş” bir beze sarılarak kimsenin fazla uğramadığı, temiz bir yere veya evin bahçesinde bulunan ağacın dibine gömülmektedir. Doğumdan birkaç gün geçtikten sonra bebeğin göbeği kuruyarak düşer, düşen göbek ise tıpkı plasenta gibi özen gösterilerek gömülmektedir (K.K. 8; K.K. 12).

9. Doğum Sonrası

Mary ve çevresinde çocuk doğduktan sonra anneanesi (Mama) beşik (sallançak) alır ve alacalar (deve yününden el yapımı süslemeler) ile süslenir. Alacaların bebeği ve anneyi (eje-ece) nazardan ve yalnızlıktan koruduğu düşüncesi Türkmen halkında oldukça yaygın bir inanış olarak karşımıza çıkmaktadır (K.K. 1).

Bebek (Çağa) genelde kundaklı (gunnagli) tutulur. Böylece çocuğun bacaklarının daha dayanıklı, düzgün ve bebeğinde sağlıklı olması amaçlanmaktadır. Kundağın en önemli sebeplerinden biri de bebeğin uyurken veya uyandığında kendi el hareketlerinden korkmamasıdır (K.K. 2). Çocuk doğduktan sonra bebeği ve annesi hiç yalnız bırakılmaz, mutlaka baldızı veya kaynanası gibi yakınlarından biri yanında olmalıdır (Ünal, 2017, s. 357). Eğer yeni doğum yapan kadın yalnız bırakılırsa kötü ruhlar, şeytanlar musallat olur ve böylece kadının psikolojik olarak yıpranmasına ve hatta aklının gitmesine sebep olabilir (K.K. 8)

Türkmenlerde doğan çocuklar arasında kız-erkek ayrımı yapılmadığı belirtilse de doğan çocuğun erkek olması durumunda daha farklı bir sevinç yaşanmakta ve anneye erkek çocuğu doğurduğu için daha farklı bir gözle bakılmaktadır. Çünkü diğer Türk topluluklarında olduğu gibi erkek çocuk soyun devamı olarak algılanmakta ve hatta göz bebeğim diye hitap edilmektedir. Ayrıca çiftlerin yaşlılık dönemlerinde erkek çocuğun anne ve babaya bakması gerektiği düşünülmektedir (K.K. 7).

Doğum sonrasında bebeklerde genel olarak sarılık hastalığı görülmektedir. Sarılık hastalığı bulaşmasın veya bulaşmışsa da geçsin diye ayaklarına sarı ip bağlanmaktadır (K.K. 13). Sarılık olmasın diye yeni doğmuş olan çocuk sık sık annesi tarafından emzirilmekte ve sıkça bebeğe su verildiği belirtilmektedir. Annesi tarafından al basmasın diye bebeğin başucuna bıçak, ayakucuna da bakır tencere konulmaktadır. Ayrıca bebek gece korkmasın diye başucuna ekmek ve Kur'an-ı Kerim konulmaktadır (K.K. 2).

Mary ve çevresinde yeni doğum yapan kadın ile ilgili de bazı uygulamalar bulunmaktadır. Doğum yapan kadının özellikle bazı yiyecekleri yememesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu sebeple annenin

yediği içtiği her şeyin süt vasıtası ile bebeğe geçtiği bilindiği için, lohusa kadına salatalık verilmemektedir. Çünkü kadın salatalık yerse çocuğun rahatsız olacağına inanılmaktadır. Genellikle doğum yapan kadına bol şekerli yeşil çay veya nabat (safran içerikli kristal) şekeri ile çay içmesi önerilmektedir. Lohusa kadının herhangi bir ilaç kullanmaması gerektiği de ifade edilmektedir (K.K. 11).

10. Ad verme

Türkmenistan'ın genelinde olduğu gibi Mary ve çevresinde de çocuğa isim konması dini bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dini ve kültürel uygulamalar günümüzde de yaşatılmaktadır. Ailenin uygun gördüğü veya toplumda kabul (muallim veya tevrip (hekim) görmüş bir kişinin önereceği bir isim belirlenmektedir.

Yeni doğan çocuğun anneanesi veya babaanesi köyde dini bir kimliği olduğu düşünülen ve bilinen kişinin (molla veya aksakal) yanına gitmekte ve daha önce belirlenmiş adı bebeğe koymasını istemektedirler. Molla (hoca) veya aksakal tarafından ezan okunarak, çocuğa adı verilmekte ve hep birlikte dua edilmektedir. Ayrıca yemek ve ikramlar yapılarak çocuğa ad koyan kişiye çeşitli hediyeler verilmektedir. Böylece çocuğun adı konulmakta ve ad koyma töreni tamamlanmaktadır. Bu olaya ad alma, ad kazanma veya ad verme toyu denilmektedir (K.K. 10).

Erkek çocuk sahibi olamayan aileler ikinci çocuklarının da kız olması durumunda, erkek çocuğa sahip olabilmek için ikinci kız çocuklarının isimlerini erkek çocuğu çağrıştıracak isimler vermektedirler. Bundan dolayı ikinci kız çocuğuna genelde "Ogulnur, Ogultaç, Ogulgerek, Oguljan, Orazgül ve Ogulnabat" gibi isimler verilmektedir. Sülalede ve ailede genelde az erkek çocuğu doğuyorsa, dede-baba-torun silsilesine "Begenç-Guvañç-Dayañç" gibi isimler verilmekte ve böyle yapılırsa erkek çocuğun sülalede ve ailede sayısının artacağına inanılmaktadır. Yeni doğan çocuğa ad vermede dikkat edilen bir husus da ailede veya sülalede vefat etmiş olan aile büyüklerinin isminin verilmesidir. Genelde daha önceden ölmüş olan bir insanın iyi biri olduğuna inanılmakta ve Allah'ın onu cennetine aldığı düşüncesi bulunmaktadır. Ayrıca Türkmenlerin ailede vefat etmiş birinin adını yeni doğan çocuklara vermeleri, atalarına duymuş oldukları saygıyı da göstermektedir (K.K. 10; K.K. 1).

11. Çile (Kırklama)

Kırklama bütün Türk topluluklarında olduğu gibi Türkmenlerde de uygulana gelen bir inanış (ırım) olarak bilinmektedir. Kırklamaya Türkmenlerde "çile" denilmektedir (K.K. 4). Türkmenlerde çile (kırklama) ile ilgili inanış ve uygulamalar sadece doğumla ilgili değil aynı zamanda yeni gelin (evlilik) ve cenaze (ölüm) ile de ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında bu dünyaya gelene de bu dünyadan gidene de kırklama yapılmaktadır. Bu kırk günlük sürede yas, kaçınma ve sevinç bulunmaktadır (Örnek, 1977, s. 142-146; Polat & Aslan, 2019, s. 3425).

Mary ve çevresinde yeni doğan bebeği ve annesini, nazardan ve dedikodudan, çilenmekten (kırk basması) korumak için çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Anne ve bebeği kırk basmasından koruyabilmek için kırk gün boyunca evden dışarı çıkartılmamakta, ev ziyaretleri kabul edilmemekte veya ziyaretçilere çocuk gösterilmemekte, kırkı çıkmamış kadın ve çocukla bir araya getirilmemekte, aile halkı dışındakilerin doğum yapmış kadını ve çocuğu görmesine izin verilmemektedir. Yani adetli,

cenaze evinden gelen, lohusa ve cenaze sahibi olan kadınlar kesinlikle bebeği ve annesini görememektedirler. Ancak adetli kadınlar eğer eve ziyarete gelmiş iseler bebek anne tarafından evden çıkartılmakta ve adetli kadın eve girdikten sonra tekrar eve alınmaktadır. Kırk gün içerisinde aile tarafından kurban kesilmekte ve komşulara dağıtılmaktadır. Evin ana girişindeki kapıya çiğ yumurta asılmakta, böylece çocuğa nazar değmesinin engellendiğine, bebeğin başucuna bir parça ekme konulmakta ve ekmeğin bebeği koruyacağına inanılmaktadır (K.K. 7; K.K. 15).

Türkmenistan’da yeni doğan bebek ve onun annesi kırk gün çileli (kırklı) sayılmaktadır. Bu yüzden anne ve bebek kırk gün boyunca yakınları tarafından korunmaktadırlar. Koruma süresi bittiğinde anne ve bebek çile suyu ile yıkanmakta ve çileden çıkmaktadırlar. Bebek saygı değer, yüksek makamlara (mertebeli) gelsin ve millete hayırlı evlat olsun diye dilekler dilenmektedir. Bebek dilek dileme işlemi yapılırken yakındaki yedi komşunun kapısında dolaştırılmaktadır. Komşularda bebeği gördükten sonra, iyi dileklerde bulunarak dua etmekte ve çeşitli hediyeler vermektedirler (K.K. 8; K.K. 11).

Doğumdan sonra bebek için çile uygulaması iki defa, kadın için ise bir defa yapılmaktadır. Birinci çile bebek doğduktan sonraki ilk yedinci günde yapılmakta ve bebek yıkanmaktadır. Bu süre içerisinde bebeğinde göbeği (gövek) düşmüş olur ve göbek tıpkı plasenta gibi kimsenin uğramayacağı veya nadiren uğrayacağı temiz bir yere veya evin bahçesinde bulunan ağacın altına gömülmektedir (K.K. 8; K.K. 12). Bebek için ikinci çile ise tıpkı anne gibi kırk gün bitiminde uygulanmaktadır. Birinci ve ikinci çile uygulamasında yapılan işlemler hemen hemen birbirinin tekrarı niteliğindedir. Çile suyu hazırlanırken çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Su ısıtılan kabın içerisine nazardan koruduğuna inanılan yüzerlik (üzerlik) otu, yumurta kabuğu, helallik (herkesin razı olması) için gümüş para veya gümüşten takı ve tüvi (siyah pirinç) hazırlanır ve bebeğin yıkanacağı suya atılmaktadır. Su kaynatıldıktan sonra ılık hale getirilmektedir. Hazırlanan su ile ilk önce lohusa kadın ayrı bir yerde yıkanarak, temizlenmekte ve “çileden çıktım” diyerek çileden çıkmaktadır. Daha sonra anne ve yakın çevresindeki diğer bazı kadınlar bebeği dualarla yıkamaktadırlar. Bu esnada bebeğin yıkandığı leğene gümüş para, saç tokası gibi çeşitli nesnelere atılmaktadır. Özellikle gümüşün anne ve bebeği çeşitli kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır (K.K. 14). Bebeğin yıkandığı kirli su ise evin etrafına dökülmekte ve eğer bu su evin etrafına dökülürse çocuğun ileride evine bağlı olacağına ve sahip çıkacağına inanılmaktadır. Erkek çocuklar için genellikle kırk gün dolmadan yani otuz yedinci veya otuz sekizinci günde çile uygulaması yapılmakta ve erkek çocuğun hızlı gelişeceğine ve erken evleneceğine inanılmaktadır (K.K. 13). Kız çocuklarına ise kırk günden sonra çile uygulaması yapılmakta ve büyüdüğünde edepli, ahlaklı, akıllı ve ayağı yere basan biri olacağı düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

12. İlk diş ve ilk saç

Türkmenistan Mary ve çevresinde bebek ile ilgili olarak doğumdan sonra yapılan inanış ve uygulamalar saç kesme, tırnak kesme ve diş çıkarma ile ilgilidir. Bebeğin ilk tırnakları kesildikten sonra bir beze sarılarak bahçede özel bir yere gömülmektedir. Yaklaşık olarak doğumdan beş veya altı ay sonra bebeğin (bala) ilk dişinin çıkması aile tarafından sevinçle karşılanmakta ve bebeğin daha sonraki çıkacak olan dişlerinin sağlıklı olması için çeşitli uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamaların yapıldığı törene ve kutlamaya “diş toyu” adı verilmektedir. Bebeğin ilk çıkan dişlerine ise “süt dişi” denilmektedir. Çocuğun süt dişini ilk gören kimseye, çocuğun anne-babası tarafından değerli hediyeler verilmektedir.

Bebeğin ilk dişlerinin çıkması ile birlikte aile tarafından, ekonomik durumuna göre eğlencelerin de olduğu bir düğün yapılmaktadır. Bu düğünde özellikle kurbanlar kesilerek etli palov (pilav) dağıtılmaktadır. Pilav genellikle pirinçle yapılmaktadır. Bunun sebebi ise pirincin meleklerin dişi olduğuna inanılmaktadır. Yine pirinç unundan beyaz gevrek patrağı (cips gibi, çerez) yapılmakta ve çocuklara dağıtılmaktadır. (K.K. 4; K.K. 15). Çocuğun dişleri patrak kadar beyaz olsun diye bebeğin annesi, toplanan çocuklar ile birlikte sanavaç (sayma oyunu) denilen bir oyun oynamakta ve tekerleme söylemektedir. Bu tekerleme şu şekildedir:

Güller başına gurban,

Akıl huşuna gurban,

Hünci dişine kurban,

Galam gaşına gurban

Hatar hatar ak dişin

Uğruna bolsun işin,

Ak işigin ileri,

Dürler saçsın dilleri,

Sadap yalı dişleri,

Uzak bolsun yaşları (K.K. 3).

Bu şiirde dişi çıkan çocuk için, “bütün güller sana, güzel aklına, inci dişine, kalem kaşına kurban olsun, sıra sıra ak dişin, kolay olsun işin, hayırlı işlerin ilerlesin, dilinden kötü söz çıkmasın, dişlerin elmas, ömrün uzun olsun” şeklinde dilek ve temennide bulunmaktadır.

Ayrıca diş toyunda yemekten sonra davetlilere ve çocuklara çeşitli tatlılar da ikram edilmektedir. Bu törene Türkmenistan halkı “Galpak Toyu” adını vermektedirler (Hudayberdiyeva, 2016, s. 76). Mary ve çevresinde çocuğun dişleri çıkmadan önce bazı uygulamaların da yapıldığı belirtilmiştir. Bu uygulamalar kız çocuğu ve erkek çocuğu için farklılık göstermektedir. Kız çocuğu kuzunun üstüne bindirilirken, erkek çocuğu ise at üstüne bindirilmektedir. Böylece kuzuya bindirilen kız çocuğunun dişleri küçük ve güzel, ata bindirilen erkek çocuğun ise dişlerinin atın dişleri gibi sağlam olacağına inanılmakta, fakat günümüzde bu uygulamanın pek yapılmadığı ifade edilmektedir. (K.K. 7; K.K. 15).

Türkmenler çocuğun saçını bir yaşını doldurduktan sonra kestiklerini belirtmişlerdir. Genellikle çocuğun ilk saçı aile büyüklerinden (dayı, amca vb.) biri tarafından kesilmektedir. Çocuğun saçını keşen kişiye anne-baba tarafından değerli hediyeler verilmektedir. Saçı kesilen çocuk halı üzerine oturtularak, önüne çeşitli şekerler dökülmektedir. Erkek çocuğuna akgayma tahya (Türkmenistan yöresel şapkası), kız çocuğu ise gül tahya giydirilmektedir. Tahya'nın üstüne mutlaka göz (nazar) boncuğu takılmaktadır. Türkmenistan'da çocuğun ilk kesilen saçına “çile galpağı” denilmektedir (K.K. 14).

13. Sünnet

Türkmenistan Mary ve çevresinde erkek çocuk ile ilgili olarak dini ve kültürel en önemli uygulama sünnettir. Hiçbir Türkmen sünnet uygulamasından taviz vermemektedir. Hatta Türkmen dini ve milli kimliğinin oluşmasında sünnet uygulaması çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu sebeple sünnet olmayanlara “kapır (kafir) veya Orus” (Rus) denilerek küçümsenmekte ve dışlanmaktadır (K.K. 10; K.K. 11). Tıbbi bir zorunluluk olmaz ise genelde erkek çocuklar bir veya üç yaşları arasında sünnet edilmektedir. Sünnet daha önceleri “sünnetçi” denilen kişiler tarafından yapılır iken, sünnetçiliğin devlet tarafından yasaklanması sebebiyle bir sağlık kuruluşunda veya hastanede doktor tarafından yapılmaktadır. Sünnet derisi daha önceleri aileler tarafından bir hafta saklandıktan sonra temiz ve kimsenin ayak basmayacağı bir yere gömülürken (Çeltikçi, 2009, s. 519), günümüzde hastanelerde tıbbi atık olarak atılmaktadır. Fakat aileler isterlerse sünnet derisini alarak eski uygulamayı devam ettirebilmektedirler (K.K. 7; K.K. 15). Sünnette cerrahi işlem genelde yaz ve güz mevsimlerinde yapılmaktadır. Hemen hemen her aile sünnet düğünü yapmaktadır. Genelde çocuk sünnet edildiği gün veya ertesinde “sünnet toyu” yapılmaktadır. Bazen de sünnet toyu çocuğun yaraları iyileştikten sonra yapılmaktadır. Ancak sünnet düğünü yaptırmayan aileler de bulunmaktadır. Bunun sebebi ise bazı ailelerin düğün yapacak ekonomik güçlerinin olmamasından kaynaklanmaktadır.

Sünnet düğünü dini kutlama ve eğlenceyi içerisinde barındırmaktadır. Sünnet düğününe önceden hazırlıklar yapılmakta, komşu ve akrabalar davet edilmektedir. Düğüne gelenlere yemekler ikram edilmekte, gelemeyenlerin ise evlerine yemekler gönderilmektedir. Yemek sonrası dualar edilerek, düğüne katılanlar tarafından çocuğa çeşitli takılar, para ve hediyeler verilmektedir (K.K. 3; K.K. 11).

Eskiden kız çocukları içinde kulak delme ve küpe takma merasimi uygulandığı ifade edilmiştir. Bu merasim nerdeyse erkek çocuklarına uygulanan sünnet merasimi gibi yapıldığı, fakat kız çocuklarında kulak delme merasiminde ve kulak delme işleminde bir yaş sınırının olmadığı belirtilmiştir (K.K. 9).

Sonuç

Araştırmadan elde edilen bilgilerden hareketle; doğum öncesi, doğum ve doğum sonrasında Mary ve çevresinde tespit edilen inanışlar ve uygulamalar ortaya konulmuştur. Doğumdan önceki inanış ve uygulamaların anne-baba adayı ile ilgili iken, doğum sonrasındaki uygulamaların ise anne-çocuk ile ilgili olduğu görülmüştür.

Mary ve çevresinde doğum ile ilgili inanış ve uygulamalar Türk kültürünün bir parçası olarak karşımıza çıkmakta ve Türkmenistan coğrafyasında da yaşatılmaya devam ettiği görülmektedir. Bazı inanış ve uygulamalar farklılaşsa bile, çoğu uygulamalar Türk Dünyası ile büyük oranda benzerlik arz etmektedir. Fakat bazı inanış ve uygulamaların unutulduğu veya unutulmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir.

Doğumla ilgili olarak, doğum öncesinde yapılan uygulamalar, gebe kalma, kısırlığı giderme, gebeliğin engellenmesi, çocuğun sağlıklı doğması ve çocuğun hayatta kalması, aşerme, çocuğun

cinsiyetinin belirlenmesi gibi uygulamalar bütün Türk Dünyasında bazı farklılıklar bulunsa da büyük oranda benzerlik göstermektedir.

Türkmenistan Mary Vilayeti ve çevresinde doğuma hazırlık yapılmamaktadır. Eğer doğum için hazırlık yapılırsa veya çocuk için bir şeyler alınırsa çocuğun öleceğine, çocuk veya anneye zarar geleceğine inanılmaktadır. Bu inanış büyük ölçüde Anadolu Türklüğü ile pek benzerlik arz etmese de Orta Asya'daki diğer Türk topluluklarıyla benzerlik göstermektedir.

Doğum sonrası yapılan uygulamalar plasenta, göbek, ad verme, lohusalık, kırk basması, kırklama ilk diş çıkarma, ilk saç kesme ve sünnet ile ilgili uygulamalar büyük oranda diğer Türk topluluklarıyla benzeşmektedir. Özellikle ilk diş çıkarma, ilk saç kesme ve sünnet bir kutlama ve eğlence (toy) şeklinde yapılmakta ve yemekler ikram edilmektedir.

Türkmenistan'ın Mary bölgesinde genel olarak tarihte ve günümüzde doğum ile ilgili uygulanan gelenek-görenekler ve inanışlar zengin Türk kültürünün bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Günümüzde bazı kavramların isimleri farklı olsa da uygulamalar pek değişmemektedir. Bu da bize farklı kültürlerle girilen etkileşimi göstermektedir.

Geçmişten günümüze Türk halk inanışları yaşamaya devam etmektedir. Bu sebeple Türkmenistan'ın Mary Vilayeti ve çevresinde yapılan bu araştırma Türk kültürünün yaşatılması ve unutulmaması için ayrıca bir önem arz etmektedir. Dolayısı ile bu çalışma, daha sonra yapılacak araştırmaların bir basamağını teşkil etmektedir. Türk halk inanışları ile ilgili araştırmaların devam ettirilmesi ve literatüre kazandırılması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültürünün yok olmaktan kurtarılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve dünyanın farklı coğrafyalarında yaşayan Türk halklarının ortak değerlerinin belirlenmesine yardımcı olacaktır.

Etik Kurul İzni

Bu makale etik kurul izni gerektiren bir çalışma grubunda yer almamaktadır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan eder.

Çıkar Çatışması Beyanı

Makale yazarları aralarında herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Acıpayamlı, O. (1974). *Türkiye’de doğumla ilgili adet ve inanmaların etnolojik etüdü*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Artun, E. (1998). Tekirdağ halk kültüründe geçiş dönemleri doğum, evlenme, ölüm. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, (9)10, 85-107.
- Babayeva, A. (2009). Türkmenin çile dapleri. *Zenan Kalby*, 10, 40-41.
- Bilgin, V. (2005). Gelenek ve din: Türkmenistan’ın dinî hayatında geleneğin rolü. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, (2), 101-124.
- Boratav, P. N. (1984). *Folklor ve edebiyat I*. Adam Yayınları.
- Çalışkan, Z. (1992). *Sarız ve çevresinde yaşayan Avşarların örf ve adetlerinde dini unsurların sosyolojik tetkiki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çeltikci, O. (2010). Türk Dünyası kültüründe doğum üzerine ortak uygulamalar. *Journal of Azarbaijani Studies*, 6, 511-521. <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2010/06/42-1.pdf>
- Erdem, M. (2000). *Kırgız Türkleri sosyal antropoloji araştırmaları*. Avrasya Stratejik Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Eroğlu, A. H. (2006). *Türk halk inanışlarına giriş*. Aziz Andaç Yayınları.
- Eroğlu, A. H. (2017). Geçiş dönemleri ile ilgili inanışlar. İçinde A. H. Eroğlu & D. Arık (Eds.). *Halk inanışları* (ss. 258-281). Grafiker Yayınları.
- Eroğlu, A. H. (2017). Halk inanışlarına giriş. İçinde A. H. Eroğlu & D. Arık (Eds.). *Halk inanışları* (ss. 19-42). Grafiker Yayınları.
- Eroğlu, A. H. (2017). Geleneksel Türk halk inanışları. İçinde A. H. Eroğlu & D. Arık (Eds.). *Halk inanışları* (ss. 173-206). Grafiker Yayınları.
- Güvenç, B. (1999). *İnsan ve kültür*. Remzi Kitabevi.
- Hudayberdiyeva, G. (2016). Diş toy. *Medeniyet*, 5, 76.
- İlyasov, A. (1960). *Prisidineniya Turkmenyi K Rossii, Zbornik Arkhivnik Dokumentov, Akademi Nauk Turkmensky S.S.R.*, 142-155. <https://www.twirpx.com/file/1914660/>
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. TTK Yayınları.
- Koca, S. K. (2017). Türk kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında sembollerin önemi (doğum geçiş dönemi örneği). *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 5(11), 530-554.
- Ozankaya, Ö. (1996). *Toplum bilimi*. Cem Yayınları.
- Örnek, S. V. (1977). *Türk halk bilimi*. İş Bankası Kültür Yayınları:180.
- Paşa, Ö. B. (1997). *Doğum ve ebelik tarihi*. Erciyes Üniversitesi Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları 6, 12-50.
- Polat, B., & Aslan, M. G. (2019). Kayseri ve çevresinde yaşayan Avşarlarda doğumla ilgili inanışlar ve uygulamalar. *Turkish Studies Soscial Sciences*, 14(6), 3415-3431. DOI:10.29228/Turkish Studies.24818.
- Polat, B. (2014). Niğde ve çevresinde ateşle ilgili inanışlar (Çiftlik İlçesi ve çevresi örneği). *I. Uluslararası Türk Dünyası araştırmaları sempozyumu, bildiriler kitabı*, C. II, 2265-2278.
- Polat, K. (2005). *Beşikten mezara Kırgız Türkeri’nde gelenek ve inanışlar*. TDV Yayınları.

- Selçuk, A. (2017). *Anşa bacılı ocağı*. Çizgi Kitabevi.
- Selçuk, A. (2018). *Giritli göçmenler*. Çizgi Kitabevi.
- Sümer, F. (1958). X. yüzyılda oğuzlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(3-4), 131-162.
- Sümer, F. (1972). *Oğuzlar (Türkmenler), tarih-boy teşkilatı-destanları*. AÜDTCF Yayınları.
- Svezbaev, S. M. (1927). Goni Bek Rasskaz Türkmena O Bitve S Rassi kimi Pad Göktepe. *Turkmenovedenie*, 1, 26-62.
- Tatlıhoğlu, D. (1999). Türkmenistan'da sosyo-ekonomik yapı ve dînî hayat. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 205-228.
- Tezcan, M. (2000). *Türk ailesi antropolojisi*. İmge Kitabevi.
- Ünal, M. (2017). Ruhani (Görünmeyen) varlıklarla ilgili inanışlar. İçinde A. H. Eroğlu & D. Arık (Eds.). *Halk inanışları* (ss. 345-360). Grafiker yayınları.
- Yeşil, Y. (2015). Türk Dünyası'nda geçiş dönemi ritüelleri üzerine tespitler. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 117-136.

Kaynak Kişiler

- K.K. 1: S. A., 1973 doğumlu, Türkmenistan Mary nüfusuna kayıtlı, Ankara'da yaşıyor, Esnaf.
- K.K. 2: G. A., 1993 doğumlu, Türkmenistan Mary nüfusuna kayıtlı, Ankara'da yaşıyor, Ev hanımı.
- K.K. 3: S. J., 1963 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Çiftçi.
- K.K. 4: U. A., 1965 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Tarih Öğretmeni.
- K.K. 5: E. R., 1982 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Tekstil Fabrikasında memur.
- K.K. 6: J. H., 1978 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Çiftçi.
- K.K. 7: M. K., 1970 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Tüccar.
- K.K. 8: A. G., 1968 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Tüccar.
- K.K. 9: M. H., 1975 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Çiftçi.
- K.K. 10: M. B., 1972 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Memur.
- K.K. 11: Ö. K., 1975 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Memur.
- K.K. 12: G. H., 1972 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Öğretmen.
- K.K. 13: M. H., 1982 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Hemşire.
- K.K. 14: G. N., 1981 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Diş Hekimi.
- K.K. 15: T. G., 1979 doğumlu, Türkmenistan Mary'da yaşıyor, Mühendis.

